

14. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки // Історія Української Конституції. — К., 1997. — К., 1997. — С. 251.
15. См.: Чистяков О. И. Конституция РСФСР 1918 года. — М.: Изд-во МГУ, 1984. — С. 56.
16. Конституція України 1996 г. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 31. — Ст. 140.
17. Баймуратов М. А. Международное публичное право. — К.: Истина, 2004. — С. 347.
18. Виг Й. Соотношение прав и обязанностей человека и проблемы преступности // Государство и право. — 1995. — № 7. — С. 44.
19. Там же. — С. 45.
20. См.: Пекрасов А. И. Права и обязанности в концепции прав человека // Актуальні проблеми політики. — 1998. — № 3-4. — С. 149.

УДК 351.856.2(477)

*А. М. Майдебура,
здобувач кафедри конституційного права ОНЮА*

ДЕРЖАВНІ ПРЕМІЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНИХ НАГОРОД УКРАЇНИ

Однією з суттєвих особливостей нагородної системи України, яка відрізняє її від багатьох інших є те, що Закон України від 16 березня 2000 р. «Про державні нагороди України» одним з видів державних нагород України визначив Державну премію України. Хоча інститут державних премій існує в багатьох країнах у переважній більшості офіційного статусу державних нагород він не має.

Разом з цим, необхідно вказати, що інститут державних премій України почав формуватися за радянських часів, і, фактично, відтворював аналогічні нагороди радянського рівня. В зв'язку з цим уявляється необхідним коротко зупинитися на окремих, найбільш важливих, аспектах функціонування інституту державних премій у минулому.

В Радянському Союзі інститут премій, як особливої форми державного відзначення наукових та творчих досягнень громадян, почав формуватися з заснуванням Радою Народних Комісарів у червні 1925 р. премії імені В. І. Леніна за наукові роботи [1]. Ця премія призначалася для відзначення наукових праць громадян Союзу РСР, написаних після 7 листопада 1917 р. у всіх галузях знань для чого утворювався щорічний грошовий фонд у розмірі десяти тисяч карбованців. Присудження премії покладалося на спеціальну експертну комісію.

Наступним кроком у розвитку цієї форми відзначення стали премії імені Сталіна, започатковані наприкінці 1939 р. на честь його шістдесятиліття [2] в таких галузях як: фізико-математичні науки, технічні науки, хімічні науки, біологічні науки, сільськогосподарські науки, медичні науки, філософські науки, економічні науки, історико-філософські науки, юридичні науки, музика, живопис, скульптура, архітектура, театральне мистецтво та кінематографія. Крім того засновувалася Сталінська премія за кращий винахід та Сталінська премія за видатні досягнення в галузі військових знань. З лютого 1940 р., до вже існуючих додалися премії для відзначення видатних творів у галузі літератури.

ри. Попередній розгляд робіт, які висувалися на здобуття Сталінської премії покладався на засновані при Раді Народних Комісарів СРСР Комітет по Сталінських преміях у галузі науки, військових знань та винахідництву та Комітет по Сталінських преміях по літературі та мистецтву. За поданням цих Комітетів Радою Народних Комісарів Союзу РСР мали щорічно присуджувалися Сталінські премії у відповідних галузях. Особи, яким присуджувалася Сталінська премія, окрім грошової винагороди, отримували і відповідний диплом. У перший рік нагородження Сталінською премією вона була присуджена 389 особам [3].

У березні 1941 р. рішенням РНК СРСР було встановлено звання «Лауреат Сталінської премії», а у вересні 1943 р. Президія Верховної Ради СРСР встановила для Лауреатів Сталінської премії почесний знак Лауреата Сталінської премії.

Інститут премій був застосований і для відзначення громадян за суспільно-політичну діяльність. Так, 20 грудня 1949 р., Президія Верховної Ради СРСР заснувала Міжнародні Сталінські премії «За укріплення миру і дружби між народами», які у 1956 р. було перейменовано на Міжнародні Ленінські премії «За укріплення миру між народами». Ці премії призначалися для присудження громадянам будь-якої країни за видатні заслуги в боротьбі за мир між народами.

У 1956 р. були відновлені Ленінські премії. У 1966 р. ЦК КПРС і Радою Міністрів СРСР було прийнято рішення [4] про те, що Ленінські премії будуть присуджуватися один раз на два роки, а починаючи з 1967 р. запроваджується присудження щорічних Державних премій з літератури, мистецтва і архітектури. Їх присудження покладалося на комітети по Ленінським преміям, які перейменовувалися у Комітет по Ленінським і Державним преміям СРСР в галузі науки і техніки при Раді Міністрів СРСР та Комітет по Ленінським і Державним преміям СРСР в галузі літератури, мистецтва і архітектури при Раді Міністрів СРСР. Особам, відзначеним Державною премією СРСР присвоювалося звання «Лауреат Державної премії СРСР» та видавався диплом і нагрудний знак. Як і раніше рішення комітетів про присудження премій підлягало затвердженню ЦК КПРС і Радою Міністрів СРСР з наступною публікацією у центральній печаті. Починаючи з 1980 р. Ленінські премії стали присуджувати лише раз на чотири роки.

На рівні республік інститут державних премій став формуватися дещо пізніше ніж на союзному рівні, але схеми їх побудови були практично тотожними союзним преміям з тією лише різницею, що останні були вагомішими.

Початок державним преміям України покладають встановлені 20 травня 1961 р. [5] Радою Міністрів УРСР три щорічні республіканські премії імені Т. Г. Шевченка за видатні твори літератури, образотворчого мистецтва, музики, театрального мистецтва і кінематографії. Разом з грошовою премією у розмірі 2500 карбованців нагородженому вручався Диплом про присудження премії і золота нагрудна медаль лауреата премії імені Т. Г. Шевченка. Розгляд робіт покладався на створюваний Урядовий республіканський комітет по преміях

імені Т. Г. Шевченка, за поданням якого Рада Міністрів мала приймати рішення про присудження премії. За твори, автори яких одержали премії союзного значення, премія імені Т. Г. Шевченка присуджуватися не могла. Перші лауреати Шевченківської премії були відзначені в березні 1962 р., ними стали — Олесь Гончар, Павло Тичина, Платон Майборода.

На початку 1968 р. в Україні були встановлені республіканські державні премії по архітектурі, що було передбачено одним з пунктів спільної постанови ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР від 6 лютого 1968 р. «Про заходи щодо поліпшення планування та забудови міст і селищ Української РСР», і вже в травні того ж року Радою Міністрів УРСР було затверджено положення про республіканські державні премії по архітектурі [6], а також утворювався Комітет по республіканським державним преміям по архітектурі.

Важливим для розвитку інституту республіканських премій став 1969 р., коли були засновані Державні премії УРСР в галузі науки і техніки [7]. Разом з цим республіканські премії імені Т. Г. Шевченка та республіканські державні премії по архітектурі перетворювалися на Державні премії Української РСР імені Т. Г. Шевченка в галузі літератури, мистецтва і архітектури присудження яких повинно було здійснюватися за видатні досягнення у відповідних галузях та приурочувалося до дня народження Т. Г. Шевченка — 9 березня.

Необхідно відмітити, що Державні премії Української РСР у своєму розвитку, навіть у деталях, змінювалися аналогічно Державним преміям СРСР. Так, наприклад, в Українській РСР у 1972 р. було розпочато присудження двох Державних премій Української РСР в галузі науки і техніки за створення підручників для вищих, середніх спеціальних і середніх учбових закладів. На союзному рівні аналогічні Державні премії було встановлено у 1969 р.

У 1976 р. було розширено профіль шевченківських премій за рахунок встановлення премій у галузі журналістики, що було відображено у назві премій та Комітету. У квітні 1988 р., як самостійна премія, була встановлена Державна премія Української РСР по архітектурі шляхом відокремлення від шевченківських премій.

Суспільно-політичні зміни, які відбувалися в Радянському Союзі у другій половині 80-х рр. призвели до того, що у 1989 р. було здійснено масштабне і останнє за радянські часи оновлення нормативно-правових засад функціонування Державних премій Української РСР. Були затверджені в новій редакції положення про Державні премії та положення про Комітети.

З набуттям Україною державної незалежності актуальність інституту державних премій як особливої форми стимулювання державою науки і техніки, літератури, мистецтва та архітектури не зникла. Навпаки, вже в якості самостійної держави для України було важливим не втратити та примножити надбання національної науки, літератури, мистецтва.

Розробка нових нормативно-правових засад функціонування Державних премій України пов'язувалася з прийняттям нової Конституції України. Разом з цим у 1994 р. з нагоди 100-річчя від дня народження видатного діяча української культури Олександра Довженка Президентом України була заснована [8]

Державна премія України імені Олександра Довженка, яка призначалася для присудження за видатний внесок у розвиток українського кіномистецтва.

Принципових змін зазнав інституту Державних премій України у 1995–1996 рр. Протягом цього часу Президент України своїми указами підпорядкував собі Комітет по Державним преміям України в галузі науки і техніки, Комітет із Державних премій України імені Тараса Шевченка та утворив при Президентові України Комітет із Державної премії України в галузі архітектури. Були затверджені нові положення про Державні премії, про Комітети та нові персональні склади Комітетів.

З метою піднесення ролі і престижу Державної премії України імені Тараса Шевченка як найвищої в Україні премії в галузі культури, літератури і мистецтва Президент України указом від 27 вересня 1999 р. перейменував Державну премію України імені Тараса Шевченка в Національну премію України імені Тараса Шевченка.

Діюча на сьогоднішній день редакція Положення про Національну премію України імені Тараса Шевченка, яка затверджена Президентом України у жовтні 2001 р. [9] закріплює, що Національна премія України імені Тараса Шевченка, є найвищою в Україні премією в галузі культури, літератури і мистецтва, публіцистики і журналістики, найбільш престижною творчою відзнакою за вагомий внесок в українську культуру, якою відзначаються найвидатніші твори літератури і мистецтва, публіцистики і журналістики, які є вершинним духовним надбанням українського народу, утверджують Шевченківські гуманістичні ідеали, збагачують історичну пам'ять народу, його національну свідомість та самобутність і стали видатною подією в літературному та мистецькому житті України. Встановлено п'ять премій, розмір яких визначає кожного року Президент України. Положення визначає, що Національна премія присуджується авторові чи виконавцеві один раз за життя. Особам, удостоєним Національної премії, присвоюється звання лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка і вручаються Диплом та Почесний знак лауреата.

У червні 2000 р. Президентом було затверджено, чинні сьогодні, Положення про Державні премії України в галузі науки і техніки та Положення про Комітет з Державних премій України в галузі науки і техніки, а також новий склад Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки [10]. Відповідно до Положення Державні премії України в галузі науки і техніки, присуджуються: за видатні наукові дослідження, які сприяють дальшому розвитку гуманітарних, природничих і технічних наук, позитивно впливають на суспільний прогрес і утверджують високий авторитет вітчизняної науки у світі; за розроблення та впровадження нової техніки, матеріалів і технологій, нових способів і методів лікування та профілактики захворювань, що відповідають рівню світових досягнень; за роботи, які становлять значний внесок у вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки; за створення підручників для середніх загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів, що відповідають сучасним вимогам і сприяють ефективному опануванню знань, істотно впливають

на поліпшення підготовки майбутніх спеціалістів. Щорічно присуджується двадцять Державних премій, розмір яких визначається кожного року Президентом України. Особам, удостоєним Державної премії, присвоюється звання «Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки», в урочистій обстановці вручаються Диплом і Почесний знак лауреата.

Державні премії України в галузі архітектури регулюються положенням, затвердженим у 1996 р. За цей час положення зазнало змін лише в частині кількості премій, яка у 1998 р. зростає до п'яти, розмір яких кожного року визначається Президентом України. Відповідно до Положення про Державну премію України в галузі архітектури, премія присуджується за створення видатних житлово-цивільних та промислових архітектурних комплексів, будівель і споруд; роботи в галузі містобудування, ландшафтної архітектури, упорядженості міст і селищ, реставрації пам'яток архітектури і містобудування; наукові праці з теорії та історії архітектури, що мають важливе значення для дальшого розвитку вітчизняної архітектури і містобудування та здобули широке громадське визнання. За нові визначні досягнення лауреатам Державної премії може бути повторно присуджена Державна премія, але не раніше, ніж через п'ять років після попередньої. Особам, удостоєним Державної премії, присвоюється звання «Лауреат Державної премії України в галузі архітектури» і в урочистій обстановці вручаються Диплом та Почесний знак.

Отже, підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що Державні премії України, були і залишаються важливим засобом стимулювання державою творчої активності громадян.

Література

1. Об учреждении премий имени В. И. Ленина за научные работы: Постановление Совета Народных Комиссаров от 23 июня 1925 г. // Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Союза Советских Социалистических Республик. — 1925. — № 48. — Ст. 352.
2. Об учреждении премий и стипендий имени Сталина: Постановление Совета Народных Комиссаров Союза ССР от 20 декабря 1939 г. № 2078 // СП СССР. — 1940. — № 1. — Ст. 6.
3. Кущенко А. Н. Кавалеры. — Донецк: АОЗТ «Издательство «Донецчина», 2002. — С. 276.
4. О Ленинских и Государственных премиях СССР в области науки и техники, литературы и искусства: Постановление Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР от 9 сентября 1966 г. № 739 // Собрание постановлений правительства Союза Советских Социалистических Республик. — 1966. — № 21. — Ст. 188.
5. Про встановлення щорічних республіканських премій імені Т. Г. Шевченка: Постанова Ради Міністрів УРСР від 20 травня 1961 р. № 646 // ЗП УРСР. — 1961. — № 5 — Ст. 73.
6. Про республіканські державні премії по архітектурі: Постанова Ради Міністрів УРСР від 24 травня 1968 р. № 263 // ЗП УРСР. — 1968. — № 5 — Ст. 71.
7. Про Державні премії Української РСР в галузі науки і техніки та Державні премії Української РСР імені Т. Г. Шевченка в галузі літератури, мистецтва і архітектури: Постанова ЦК КПУ та РМ УРСР від 23 квітня 1969 р. № 285 // ЗП УРСР. — 1969. — № 5. — Ст. 58.
8. Про заходи щодо відзначення 100-річчя від дня народження Олександра Довженка: Указ Президента України від 10 вересня 1994 р. № 511 // Урядовий кур'єр. — 1994. — 13 верес.
9. Питання Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка: Указ Президента України від 10 жовтня 2001 р. № 950 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 41. — Ст. 1847.
10. Питання Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки: Указ Президента України від 14 червня 2000 р. № 800 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 25. — Ст. 1039.